

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИСНОВКУ І ПОКАЗАНЬ ЕКСПЕРТА-ПСИХІАТРА

МАКАРОВА Олена - кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 340.63(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.14>

У статті розглядається правова природа висновку і показань експерта-психіатра в кримінальних провадженнях. Досліджується поняття, структура та зміст висновку експерта-психіатра, а також його доказове значення.

Автором зазначається, що висновок експерта-психіатра є процесуальним документом, який складається експертом-психіатром на підставі проведеного ним дослідження. Висновок є джерелом доказів у кримінальному провадженні та має значення для встановлення всіх обставин, які мають значення для кримінальної відповідальності.

Показання експерта-психіатра є фактичними відомостями, які він надає суду або іншому органу, що здійснює кримінальне провадження, під час допиту. Вони також є джерелом доказів у кримінальному провадженні та мають значення для встановлення всіх обставин справи, які мають значення для кримінальної відповідальності.

Зазначено, що висновки і показання експерта-психіатра мають особливе значення в кримінальному провадженні, оскільки вони стосуються психічного стану особи, яка є обвинуваченим, потерпілим, свідком або підозрюваним. Ці висновки та показання можуть мати вирішальне значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, а також для призначення їй покарання або заходів медичного характеру.

У статті також розглядаються питання про допустимість висновку і показань експерта-психіатра в кримінальному провадженні.

Автор зазначає, що ці висновки та показання повинні бути допустимими, тобто вони мають відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства.

Автор завершує статтю висновком про те, що висновок і показання експерта-психіатра є важливим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Вони мають особливе значення для встановлення психічного стану особи, яка є учасником кримінального провадження, і можуть мати вирішальне значення для вирішення питання про її кримінальну відповідальність.

Ключові слова: висновок, експерт – психіатр, кримінальне провадження, докази, показання

Постановка проблеми

Дослідження правових аспектів і показань експерта-психіатра у кримінальному провадженні є актуальним завданням сучасної юридичної науки. Це пов'язано з тим, що висновки і показання експерта психіатра мають особливе значення для встановлення психічного стану особи, який є учасником кримінального провадження.

У сучасній юридичній літературі існує певний ступінь розробленості цієї проблематики. Однак, ряд питань, пов'язаних із правовою природою висновку і показань експерта – психіатра залишаються дискусійними. Зокрема не в повній мірі узгоджені підходи до визначення поняття висновку і показань експерта-психіатра, їхньої структури та змісту, а також доказового значення.

Стан дослідження

Аналізуючи наукові публікації щодо правових підстав, організації та проведення судово-психіатричних експертиз в Кримінальному, Цивільному та Адміністративному провадженнях, було визначено, що цим питанням присвячені наукові праці Ю. Орлова, Н. Сенченко, В. Цимбалюка, В. Бурбело, І. Загороднього, М. Луцького, О. Олійника, О. Радзевілова, М. Цимбала, В. Ціркаль та інш.

Теоретичним дослідженням питання щодо висновку експерта у кримінально – процесуальному та криміналістичному напрямку присвячені роботи В. Арсеньєва, В. Бергера, А. Шляхова., В. Гончаренка, А. Вінберга, В. Лисиченка, Г. Надгорного, І. Петрухіна, Є. Россинської та інших науковців.

Гумін О. у своїх дослідженнях робить висновок, що операційні дослідження за напрямком судової експертизи, сутність якої полягає в застосуванні спеціальних знань, містить конкретні стадії: аналіз фактичних обставин вчиненого діяння, вибір і тлумачення норми права, порівняння дій, приписаних вибраною нормою, з діями, вчиненими на місці вчинення кримінального правопорушення. Зазначені стадії цього дослідження, яке проведене за єдиною логічною моделлю, повинно знайти максимальне відображення у висновку експерта [1, с. 163-167].

Давидова Д. у своїх дослідженнях розглядає питання доказового значення висновку. Автор визначає, що компетенція судового експерта обмежується колом його спеціальних знань у конкретній галузі експертиз, не може виходити за межі його компетенції. Компетентність судового експерта означає наявність у нього фахових знань для проведення конкретної експертизи в конкретному кримінальному провадженні за конкретним колом питань, які перед ним ставляться [2, с.151-154].

Цимбалюк В. у своїх дослідженнях розглядає питання правового забезпечення проведення судово-психіатричної експертизи, висновку і показань експерта-психіатра у кримінальному провадженні. Автор зазначає, що судова психіатрія займає особливе місце, є самостійною науково – практичною

галуззю, яка об'єднує в собі комплекс знань про патологію психічної діяльності особистості. Використання знань судової психіатрії в діяльності юристів зумовлено природою особистості. Слідчий чи адвокат, суддя або прокурор, при розгляді обставин кримінальної справи, повинні ефективно використовувати фахові знання судових експертів-психіатрів. Проводячи психіатричну експертизу, судовий експерт-психіатр повинен розуміти важливість покладеної на нього відповідальності. Висновок експерта-психіатра повинен бути точними у встановленні діагнозів, адже легальна кваліфікація того чи іншого психічного стану особи в експертному акті може носити доленосний характер для учасників кримінального провадження, висновок експерта-психіатра повинен бути точним, обґрунтованим, об'єктивним та змістовним [3, с. 245-248].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що були досліджені наступні питання: поняття, структура, зміст висновку і показань експерта-психіатра; доказове значення висновку і показань експерта – психіатра; проблеми забезпечення об'єктивності і неупередженості висновку і показань експерта психіатра.

У цілому, останні дослідження з проблеми правової природи висновку і показань експерта-психіатра в кримінальному провадженні свідчать про те, що ця проблематика є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження

Дослідження правових аспектів та зміст висновку і показань експерта-психіатра. Визначити доказове значення висновку і показань експерта психіатра. Розглянути поняття про допустимість висновку і показань експерта-психіатра.

Наукова новизна дослідження

Новизна полягає в глибшому розгляді, як експерт – психіатр формує свої висновки на основі сучасних підходів до психіатричної оцінки, а також у визначенні того, як ці висновки взаємодіють з правовими нормами і стандартами. Це вимагає більшого розуміння між правовим середовищем та медичною

наукою. Дослідження цього питання сприятиме розвитку ефективних механізмів взаємодії, що, у свою чергу, забезпечить більш високий ступінь справедливості та захист прав людини в судових процесах.

Викладення основного матеріалу

Кримінальний процес серед інших доказів виокремлює висновок експерта. Для його використання у процесі мають бути правові підстави. Слідчий чи прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи у випадках, коли необхідно встановити причину смерті або тяжкість та характер тілесних ушкоджень; визначити психічний стан підозрюваного у разі наявності підстав для сумніву в його осудності.

Відповідно до Цивільно-процесуального та Кримінально-процесуального кодексу, а також наказу МОЗ «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» від 08.05.2018 № 865, обстеження, при проведенні судово-психіатричної експертизи, відбувається за постановою органу дізнання, слідчого, ухвали суду та прокурора. Вона призначається для вирішення питань, які є правозначущими, і не можуть бути вирішені без спеціальних знань із психіатрії.

Призначення судово-психіатричної експертизи призначається відповідно до ст. 509 Кримінально-процесуального кодексу України. Вона призначається під час вирішення питання як про призначення, а й про зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, при розгляді питання про звільнення засудженого від подальшого відбування покарання у зв'язку з виявленням психічного розладу [4].

Питання щодо правової відповідальності та компетенції експерта – психіатра в кримінальному провадженні є одним із ключових аспектів. Як правило, експерта – психіатра залучають до справи, коли є потреба в оцінці психічного стану особи у судовому провадженні. У цьому контексті, експерт-психіатр повинен дотримуватись високих стандартів етики та забезпечувати безпеку осіб та інших сторін у справі.

Проведення судово-психіатричної експертизи організовується в медичних закла-

дах: вв амбулаторних відділеннях – психіатричному чи наркологічному диспансерах; стаціонарному відділенні – спеціальна судово психіатрична експертна комісія.

До складу судово-психіатричної експертизи входять три лікарі психіатри, як правило, це спеціалісти з психіатрії, які мають великий досвід, мають кваліфікацію експерта-психіатра та мають ранги державних службовців. Судово-психіатричний експерт – це та особа, яка є лікарем та має спеціалізацію з психіатрії.

У багатьох країнах існують правила і стандарти для кваліфікації експертів – психіатрів, які забезпечують високий рівень професійної етики та надійність їхніх експертних висновків. Створення чітких правил та стандартів для класифікації експертів психіатрів є ключовим елементом для забезпечення високої якості та об'єктивності психіатричних експертиз у судових справах. Розглянемо деякі засади та критерії, які можуть бути включені до таких правил.

Освіта та спеціалізація: обов'язковий науковий ступінь у галузі психіатрії; закінчення відповідних медичних спеціалізованих програм та післядипломної освіти у психіатричній експертизі.

Ліцензування та атестація: обов'язкове ліцензування відповідно до медичних асоціацій чи регулюючих організацій; регулярна атестація для перевірки актуальності знань та навичок.

Професійний досвід: мінімум п'ять років практичного досвіду в галузі психіатрії; досвід у сфері судової психіатричної експертизи.

Постійне професійне оновлення: зобов'язання експерта до участі у професійних тренінгах, семінарах та конференціях; знання і використання новітніх методів та технологій у психіатричній практиці.

Етичні стандарти: зобов'язання дотримуватися високих етичних стандартів, зокрема конфіденційності та поваги до прав пацієнтів; виключення конфлікту інтересів та об'єктивність у експертних висновках.

Участь у Судових процесах: знання та розуміння судових процедур та правил; участь у регулярних тренуваннях та семінарах для покращення своїх навичок, які пов'язані із судовими процесами.

Колегіальність: можливість колегіальної роботи та обміну думками з іншими експертами; заохочення до участі у професійних асоціаціях та спілнотах з обміну досвідом.

Сучасні методи та засоби оцінки: активне використання сучасних методів діагностики та оцінки психічного стану досліджуваного; знання та застосування стандартів та методологій, рекомендованих відповідними медичними організаціями.

Створення таких правил та стандартів є важливим етапом у розвитку професії експерта-психіатра щодо забезпечення якості судових експертиз у галузі психіатрії.

При проведенні судово – психіатричної експертизи експерт професійно самостійний та процесуально незалежний. Він сам обирає методи і засоби дослідження. Ніхто, включно зі слідчим, судом та керівником експертної установи, не мають права давати експерту вказівки, що зумовлюють зміст експертних висновків. Експерт формулює висновки на підставі проведених ним досліджень і несе за даний ним висновок особисту відповідальність.

На законодавчому рівні врегульовані питання щодо присутності на етапі експертного дослідження осіб, які не є ні експертами, ні випробуваними. Так, згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України», який був погоджений з Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України та міністерством внутрішніх справ, у кримінальному процесі правом такої присутності наділений слідчий, обвинувачений та інші особи (тільки з дозволу слідчого) [5]. Згідно зі статтею 68 Кримінально процесуального кодексу України під час проведення кримінального провадження може бути задіяний перекладач, якщо обвинувачений не володіє мовою судочинства [6].

Відповідно до нормативно-правових документів, висновок експерта має ґрунтуватися на положеннях, що дають можливість перевірити обґрунтованість і достовірність зроблених висновків на базі загальноприйнятих наукових і практичних даних [7].

Правова природа висновку і показань експерта-психіатра є документами, які містять відомості про психічний стан особи, яка

є учасником кримінального провадження, мають значення для встановлення обставини, які мають значення для кримінальної відповідальності [8, с. 470-475].

Висновок судово-психіатричної експертизи, щодо психічного стану піддослідного, про його осудність чи неосудність, а в цивільному процесі щодо стану психічного здоров'я, надається на основі вивчення матеріалів справи або відомостей, документів та довідок про перенесені захворювання, а також психіатричного обстеження.

Відповідно до нормативно-правових документів, висновок експерта має ґрунтуватися на положеннях, що дають можливість перевірити обґрунтованість і достовірність зроблених висновків на базі загальноприйнятих наукових і практичних даних [7].

Висновок судово-психіатричної експертизи оформляється у вигляді акту, його підписують усі члени комісії. Кожний із членів судово-психіатричної експертизи несе однакову відповідальність щодо його змісту.

Висновок експерта – це процесуальний документ, опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, який доручив проведення експертизи [9]. Сам собою висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, що здійснює провадження, але в деяких справах при належному виборі тактики залучення та способі використання, висновок експерта може відігравати вирішальну роль при прийнятті рішення.

Для того, щоб не плутати деякі види досліджень, за результатами яких складаються висновки, слід звернути увагу, що кримінально процесуальне законодавство розрізняє висновок експерта та фахівця. Це безпосередньо впливає на допустимість такого висновку для його використання при ухваленні рішення процесуальних рішень та при ухваленні судового рішення.

Висновок містить конкретні розділи, тому розглянемо їх більш детально.

Вступ у висновок експерта – це перша частина висновку, у якій викладаються відомості про підстави для призначення експертизи – у цьому розділі викладаються обста-

вини, які стали підставою для призначення експертизи, а також рішення органу, який призначив експертизу. Завдання експертизи – у цьому розділі викладаються питання, які необхідно встановити в результаті проведення експертизи. Об'єкт дослідження – у цьому розділі викладається інформація про об'єкт дослідження, тобто про те, що було надано експерту для дослідження.

В основній частині висновку експерта містяться результати дослідження: дані про стан психічного здоров'я особи, яка є учасником кримінального провадження; висновок про наявність або відсутність в особи психічного розладу, тобто, якщо так, то викладається інформація про вид психічного розладу, його ступінь тяжкості, а також інформація про те, чи є він тимчасовим, чи постійним; рівень осудності особи, тобто, чи була особа осудною на момент вчинення кримінального провадження; можливість усвідомлення особою значення своїх дій та керування ними, тут експерт дає відповідь на питання, чи могла особа усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними на момент вчинення кримінального правопорушення; можливість участі особи в кримінальному провадженні.

Отже, кримінальне законодавство розрізняє види проведених досліджень щодо кола суб'єктів судово-експертної діяльності, які можуть бути відносним та допустимим доказом у кримінальному провадженні.

Щодо висновку фахівця у кримінальному провадженні слід зазначити, що з середини 2020 року до кримінального процесу було внесено зміни щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Так, у кримінальному процесі запрацював інститут кримінальних провин. Законодавство про основи судово-експертної діяльності та чинний Кримінально процесуальний кодекс України були доповнені нормами щодо можливості використання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин скоєння лише кримінальної провини.

Повертаючись до питань висновку експерта, хочемо наголосити. Що не може вважатися висновком експерта – висновок спеціаліста, наданим заявнику на підставі його заяви, навіть якщо відповідний документ

має назву «висновок експерта» або щось подібне.

Цьому слугує дві причини: по-перше, порядок залучення, по-друге, відповідальність експерта. Справа в тому, що особа набуває права і несе обов'язки експерта тільки після залучення як сторони кримінального провадження, або на підставі ухвали слідчого судді або суду про доручення проведення експертизи. Згідно зі ст. 384 Кримінального кодексу України, на відміну від фахівця, експерт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за надання свідомо неправдивого висновку.

Саме з вищенаведених підстав, висновок експерта в кримінальному провадженні, яке розслідує злочин, вважається допустимим, а висновок фахівця, незалежно від його найменування та суті дослідження, вважатиметься неприпустимим доказом.

Висновки

У результаті розгляду тематики щодо правової природи висновку та показань експерта-психіатра в судовому контексті можна зробити важливі висновки щодо забезпечення справедливості та захисту прав громадян. Вивчення цієї тематики відкриває нові горизонти для науково-практичного розвитку психіатричної експертизи та її взаємодії з правовою системою.

Зокрема, виявлено, що висновки експертів-психіатрів мають велику правову вагу та визначають ключові аспекти рішень у кримінальних та цивільних справах. Зазначено, що необхідно розвивати чіткі правила та стандарти для кваліфікації експертів-психіатрів, забезпечуючи їхню професійну відповідальність, нейтральність та імпарціальність. Підвищувати рівень юридичної та етичної освіти для експертів-психіатрів, що стає однією з важливих завдань, щоб забезпечити надійність та об'єктивність експертних висновків.

Узагальнюючи, можемо сказати, що подальше дослідження та удосконалення взаємодії між психіатричною експертизою та правовою системою є важливим завданням для забезпечення справедливості та захисту прав людини у кримінальних та цивільних справах.

Література

1. Гумін О. М. Процесуальне значення висновку експерта як джерела доказів у кримінальному провадженні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 163-167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_10_38.
2. Давидова Д. В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 151-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_46.
3. Цимбалюк В. І. Роль судово-психіатричної експертизи в питанні оцінки психічного стану особи. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 245-248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_59.
4. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. № 4651-VI. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення: 06.02.2024).
5. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України. Наказ МОЗ України від 17 січня 1995. № 6. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95> (Дата звернення: 06.02.2024).
6. Про судову експертизу: Закон України від 25 січня 1994. № 4038-XII. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (Дата звернення: 06.02.2024).
7. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи. Наказ МОЗ України від 08 травня 2018. № 865. Сайт Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18> (Дата звернення: 06.02.2024).
8. Моїсєєв О. М. Роз'яснення висновку комплексної експертизи під час допиту експерта в суді. Форум права. 2012. № 2. С. 470-475. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
9. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного суду України від 30 травня 1997. № 8. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (Дата звернення: 06.02.2024).

Olena Makarova

LEGAL NATURE OF THE
CONCLUSION AND TESTIMONY
OF A PSYCHIATRIC EXPERT

The article examines the legal nature of the opinion and testimony of a psychiatric expert in criminal proceedings. The concept, structure and content of the expert psychiatrist's opinion, as well as its evidentiary value are investigated.

The author notes that the conclusion of a psychiatric expert is a procedural document drawn up by a psychiatric expert on the basis of his/her research. The conclusion is a source of evidence in criminal proceedings and is important for establishing all the circumstances relevant to criminal liability.

The testimony of a psychiatric expert is factual information that he or she provides to a court or other body conducting criminal proceedings during interrogation. They are also a source of evidence in criminal proceedings and are important for establishing all the circumstances of the case that are relevant to criminal liability.

It is noted that the conclusions and testimony of a psychiatric expert are of particular importance in criminal proceedings, since they relate to the mental state of a person who is an accused, victim, witness or suspect. These conclusions and testimony can be crucial for deciding on the criminal liability of a person, as well as for imposing punishment or medical measures.

The article also addresses the issues of admissibility of expert psychiatric opinion and testimony in criminal proceedings. The author notes that these conclusions and testimony must be admissible, i.e. they must meet the requirements of criminal procedure legislation.

The author concludes that the opinion and testimony of a psychiatric expert is an important source of evidence in criminal proceedings. They are of particular importance for establishing the mental state of a person who is a party to criminal proceedings and may be crucial for deciding on his or her criminal liability.

Key words: opinion, expert psychiatrist, criminal proceedings, evidence, testimony.